

Peter Nilson och poesins roll i rymdåldern

I år är det 40 år sedan Peter Nilson tilldelades Stora Harry Martinson-priset. I samband med att han mottog priset i jämshög gav han en föreläsning om *Aniana* som han sedermera, i omarbetad version, publicerade som "Årt segla med dödens skepp" i essäboken *Rymdlys* från 1992.

Det är ett fint möte som sker i essän. När *Aniana* publicerades den 13 oktober 1956 skulle Nilson strax fylla 19, och vid det laget var han fylld av ungdomlig entusiasm och intellektuell äventyrlust efter att ha läst in gymnasiet via korrespondens från bondgården i Möcklehult, Småland. Prismottagaren konstaterar att ynglingen "inte [märkte] mycket av ångesten och romheten i detta rymdepos. Drömmen om att få utforska världsallett rymde mening nog". Entusiasmen ledde till studier i Uppsala, sedan forskarutbildning, disputation och docentur innan han 1977 lämnade akademien för att bli författare på heltid. Fyrtyoåringen hade prövat forskarbanan och känt att den inte var tillräcklig: han behövde fåna om vetandets alla områden, inte bara astronomins, och han behövde betätra, inte bara räkna. Så blev det ett tjugotal böcker till slut, omkring hälften essäsamlingar, de övriga romaner och novellsamlingar.

Martinson och Nilson närmar sig alltså de fysikaliska vetenskaperna från olika håll: Martinson utifrån, via populärvetenskapen, och Nilson inifrån, via akademins sanktionerade vägar. Gemen-samt för dem båda är dock att de tar vetenskapen på allvar – de är nyfika på den, känner att den har något väsentligt att säga oss om vår värld och vår tid.

De tar också poesin (i vilket begrepp jag inkluderar Nilsons essä-istik) på allvar. Hur kan poeten nämna sig vetenskapens universum, vars skalor i rum och tid övergår all mänsklig föreställningsförmåga och vars materia kan befina sig i lika oföreställbara tillstånd (plasmatis i solens inre, till exempel)? Poesins "urldriga rättighet [...] att framföra övertoner och överdrifter" bryter ihop, säger Martinson i essän "Stjärnsången" från 1938, och därmed också poesins bildtänkande, så som det har uppfattats traditionellt. För Nilsons del, kanske tack vare att han har en karriär inom akademien bakom sig, innebär vetenskapens komplexitet och mångfald att vår tids världsbild "kanske [bara kan] förmedlas på det trevande och villrådigast vis som jag har prövat här, vid en korsväg mellan dikt och vetenskap. I

vår tids skönlitteratur rymmer den inte" (*Sjänniggar*).

Som synes brottas Martinson och Nilson med poesins själva möjlighet i rymdaldern. Gamla berättelser är omöjliga att ta på allvar, nya har ännu inte skrivits, kan kanske inte skrivas. Universum har blivit oskildningsbart.

Tar man ytterligare ett steg ser man att Martinson och Nilson också brottas med frågan om poeters roll i ett samhälle och en kultur vars metafysik i allt väsentligt bestäms av vetenskapen.

Oavsett vad en enskild individ råkar tro – om guds existens, om kosmos natur, om vetenskapens metoder och dess förklaringsförmåga – härskar, på samhällelig nivå, vetenskapen mer eller mindre enväldigt. Vetenskapen definierar vad som finns – om något faller utanför vetenskapens hägn finns det inte.

Men i äldre tider, i tider före centralisering, byråkrati och monetaristiska statsreligioner: vem berättade för dem som samlats kring lägerelden vad ljuspunkterna på himlen betydde och varför vi människor finns här i denna underliga värld? Der var poeten. "Poets", säger Percy Bysshe Shelley i esän "Defence of Poetry" från 1821, "according to the circumstances of the age and nation in which they appeared, were called in the earlier epochs of the world legislators or prophets: a poet essentially comprises and unites both these characters." "Tack vare sin förhöjda sinnes- och uppfattningsförmåga är det poeten som, i fiktionens form, skildrar, och därmed i en viktig mening skapar, den värld vi bebor. Vad ska poeten således göra när det är vetenskapen som nu har tagit över rollen som världsskildrare och världsskapare? Vad *kan* poeten göra?"

För både Martinson och Nilson är det tydligt att poesin, i den mån den är sann mot sig själv, inte kan bli en "vetenskapernas kommunikator" eller "besjungeare". I *Anima* destabiliseras den materialistiska världsbilden när chefsastronomen i sång 13 säger: "Vi anar nu att det vi kallar rymd / och glasklarhet kring Aniaras skrov / är ande, evig ande ogripbar [...]". Dessutom, givet strålningens och fotoutbryckningens centrala roll i Doris undergång och Mimas död, undertänks vetenskapen i den mån den agerar vår självdestruktiva teknologis möjliggörare. Martinson väcker tvivel hos läsaren om den vetenskapliga världsbildens sanningsanspråk och den vetenskapliga kunskapens värde. Det finns en distans mellan poesin och vetenskapen.

Hos Nilson finns distansen där också, men den är, åtminstone delvis, av annan art. Där Martinson eventuellt öppnar dörren för mer "andliga" världsåskådningar, exempelvis österländsk mysticism,

låter Nilson dörren sväva i ett oläst tillstånd. Nilson behandlar alla världsbilder på samma nivå, mer eller mindre; ingenting han skriver förutsätter att han tar definitiv ställning för den ena eller andra världsåskådningen. Snarare underminerar han absolutistiska kunskapsanspråk redan på en språklig nivå, via frekvent förekommande konstruktioner av typen "vi tror ju oss veta att ..." och "enligt vår tids forskare ...". Vid sidan om återkommande mer explicita formuleringar av såsom: "Och äntligen börjar vi fatta hur litet vi egentligen vet, att vi antagligen bara har skrapat en smula på tillvarons yta." Här träder poeten fram. Nilson är inte den som bara dekorerar vetenskapen och förenklar dess läror för följsam och smärtfri föräring. I stället är han en poet som väver ihop teman och teorier till ett nytt slags skapelseberättande, med berättelser som inte flödar ur vetenskapens källa utan som snarare betraktar den vetenskapliga källans strömmar bredvid andra strömmar.

Den samtida poeten skapar måhända inte världen på samma sätt som förut. Vilken värld skapar hon då? Den frågan tål att tänkas på.

Daniel Helming